

De tidigaste åren

Jag föddes i februari 1927 i början av en lång isvinter. Eftersom man tidigt under vintern förstod att isen skulle isolera öarna i skärgården, under lång tid även vår ö Hästvom, som ligger längst ut vid Väderöfjordens kant, beslöt mina föräldrar att mamma skulle hyra en liten lägenhet i Fjällbacka och flytta iland i god tid innan barnafödandet. En av hennes kusiner, en ung flicka erbjöd sig att bo hos henne under tiden hon bodde på fastlandet. Allt var primitivt, förlossningen skedde i hemmen och barnmorskan fick bud när tiden var inne. Det var tur att mamma fanns i Fjällbacka, för födseln höll på att kosta henne livet genom blodförlust, som man i allra sista stund lyckades stoppa, och hon blev sängliggande ganska länge innan hon fick möjlighet att komma ut till ön. Mina första minnen sträcker sig tillbaka till tvåårsåldern, då en flicka som bodde hos oss tillfälligt hissade mej i luften med händerna. Jag blev rädd för den oväntade höjden och trodde att hon skulle tappa mig i golvet. Jag vet att det var i tvåårsåldern, eftersom flickan bara var hos oss en kort tid just då.

Därefter klarnar mina minnesbilder från den lilla värld vår familj levde och verkade i. Förutom mor Dagny och far John Juliusson fanns min två och ett halvt år äldre bror Tore också med i minnena. I övrigt bodde på ön min morfar Arvid Sandmark och mormor Augusta ett stenkast väster om vårt hus och på andra sidan nere vid bryggorna bodde en gammal änklings hette August Remal, som varit ute i världen och upplevt väldigt mycket. Han hade varit i USA ett par gånger i sin ungdomstid, men också tydligen hotelier i Dals-Ed. Han började sin bana som juvelerarbud i Fredrikstad i Norge och blev senare kringresande optiker, även i norska fjällen. Försäljningsresorna avslutade han med en fest för sina vänner på en båt som kallades jakten Optik, vilken han delade med sin optikerkollega August Riis, och som låg i hamnen i Fjällbacka. På Hästvom försörjde han sig huvudsakligen på hummerfiske, ensam eller tillsammans med änkan Berna i Skrålby på Dyngö.

Jag minns att han hade många lite ovanliga saker för sig, bland annat hade han en så kallad Volgasvamp i ett kärl med vatten under sängen. Volgasvamp var en svampväxt som växte vid floden Volga, och som ansågs vara ett hälsomedel för att stärka immunförsvaret. Något sådant kände vi andra inte till ute på ön. Han var mycket barnkär och en god berättare, vilket gjorde att det var högtidsstunder att sitta i hans långtifrån välstädade stuga och höra honom berätta episoder ur sitt omväxlande liv. I övrigt lekte min bror och jag tillsam-

mans med allt vi kunde hitta, både redskap, verktyg och båtar. En generös lek-kamrat var havet, som förde med sig många roliga och fantasieggande ting. Efter stormar gick vi alltid på vrakstranden och på västsidan av ön och där kunde vi, förutom olika lådor och bräder hitta vackra glaskulor, mestadels inbundna i nät, vilka användes som flöten på räktrålar, fina flaskor, välen (träflöten), korkar från sillgarn, flaskposter och andra saker som av olika skäl hamnat i havet. Särskilt roligt var det när man hittade flaskposter från en fiskeriforskningsstation i Aberdeen, vilken betalade en shilling för returnerat kort från flaskposten med angivelse av fyndplatsen. Detta var ett led i forskningen om havsströmmarnas beteende och det var roligt att fylla i fyndplatsen på kortet och vänta på belöningen som alltid kom punktligt några veckor efteråt.

Gabriel Sandmark

Den första i släkten som kom till ön, Gabriel Sandmark, hade tidigare varit lots på Väderöarna. Han var född 1797 på Carlholmen vid Klöverön på Marstrand och flyttade med sin mor Anna och styvfar Jonas Berggren upp till Väderöarna på 1810-talet. Där tjänstgjorde han som lots och blev i unga år mästerlots. Under den stora höststormen i augusti 1827 blev Berggren, han själv och en större grupp lotsar anklagade av kustlöjtnanten Jonas Westbeck, Berggrens tidigare vän och välgörare, för vrakplundring och nidingåd. Berggren hade vid en vitsitation hittat vrakgods från det i stormen nedbrutna fartyget Maria från Hadersleben i olika sjöbodas ute på Storön. Westbeck stämde lotsarna inför tinget i Rabbalshede och där pågick en process under några hektiska veckor senare samma år. Protokollen finns bevarade, och är spännande läsning.

Rättegången utvecklades till en maktkamp mellan de tidigare vännerna Westbeck och Berggren, och de båda lade vinn om att spela ut sin pondus för att få rätten på sin sida. Inledningsvis tog Westbeck de flesta poängerna, men möjligen blev han övermodig och sade plötsligt att han kunde ”få varenda bonnläpp i hela Kville socken att svära falskt för en tolvskilling”, vilket förstas inte gagnande hans sak. Emellertid blev lotsarna fällda i tingsrätten, men lotsdirektören överklagade till hovrätten där de blev frikända. Processen skapade dock fortsatt ovänskap och ett flertal av lotsarna valde att flytta därifrån. Gabriel Sandmark monterade ned sitt hus, som enligt utsago stod ganska långt västerut på Storön, på den lilla halvön i Rockan som kallas Norge. Närmaste an-

Föräldrahemmet på Hästvom 2003.

givelse är att huset skulle ha legat vid Kompasshällorna, varifrån man har en milsvid utsikt över havet. Han tog också med sin grå timrade sjöbod. Både hus och sjöbod finns idag kvar på Hästvom. Den södra delen av det gula huset, som står i öst-västlig riktning är den del som stod på Storön. Tillbyggnaden i vinkel ska jag återkomma till. Gabriel Sandmark flyttade in till ön efter att ha köpt fiskerättigheten i södra Väderöarna. Han hade noga undersökt skärgården före flyttningen för att få den ur fiske- och vraksynpunkt bäst belägna ön. Han hade först bestämt sig för en ö som heter Gluppö och som nu är känd bland alla seglare och fritidsbåtar som den största naturhamnen i Norden. Inga kajer eller bryggor, men med plats för 200 båtar, trygga i alla slags väder, om hela bassängen mellan Fläskö och Gluppö utnyttjas. Tanken att bosätta sig på Gluppö måste dock avskrivas när det inte gick att hitta vatten på ön.

Det som var mest intressant med Gluppö var den stora vrakviken på västsi-

dan av ön. Ett annat skäl var säkert att hans hustru Sara, som han träffat när hon var piga på Väderöarna, kom från Hästvom, och hennes far hävdade att han ägde ön. Han stödde sig på den s.k. tagrätten, dvs att man kunde göra anspråk på att bli ägare till en ö om man flyttade dit och gjorde den beboelig. Gabriel Sandmark processade mot kronan under större delen av sitt liv för att utverka äganderätten till ön, men lyckades bara utverka nyttjanderätt för sig och sin kommande släkt. Kronan ville inte släppa ön, då dess strategiska läge vid seglingsleden för skutorna gjorde den till en utmärkt tullstation, vilket det också var under andra halvan av artonhundratalet ända till 1911.

Det var först min far, bror och jag som fick friköpa tomterna under husen 1975. 1831 när Gabriel Sandmark flyttade sitt hus från de av storm och sjögång hårt pressade Väderöarna, var ved en stor bristvara eftersom de skogar som tidigare funnits på fastlandet och delvis på de större öarna i innerskärgården, i stort sett var kalhyggen efter den stora efterfrågan på bränsle till alla de tran-

Gabriel Sandmarks knuttimrade sjöbod som flyttades från Väderöarna 1831.

kokerier som de stora sillperioderna fört med sig. Timmer till hus och sjöbodars måste avverkas och hämtas i Bullarens skogar, vilket var både dyrt och mycket arbetsamt med den tidens redskap och kommunikationer. Fiskare som skulle bygga hus måste i många fall dels vara med och fälla och kvista träden, varefter de med häst och släde på vintern eller med häst och kärra på sommaren transporterade stockarna till kusten. Eftersom det var miserabla vägar och isen på vintern var osäker att köra ut tunga timmerlass på till öarna, var man oftast tvingade att rulla timret i sjön och bogsera det med roddbåtar eller segelbåtar ut till byggplatsen.

Gabriel betraktades som en hårding, som härdats av sin styvfar den gamle kaparkaptenen Berggren, och processen om vrakplundring. Även under sin tid på Hästvom var han inblandad i stridigheter om fiskerättigheter och om att bo på ön. Dessutom vägrade han att låta sig utpressas av handlarna i Fjällbacka, utan försökte etablera sitt eget lilla område där han inte var beroende av någon. Genom allmän driftighet lyckades han också bygga upp ett visst välstånd, vil-

Väderöarna mot horisonten.

ket framgår av bouppteckningarna från både honom och hans son August. Där finns det saker uppräknade som måste klassas som rent onödig lyx. Han hyrde ofta in daglönare för tjugofem öre om dagen plus maten, vilka var ute och ledade strandgods, byggde gårdsgårdar eller var med som fiskedrängar. Gabriel gick alltid med sydvästen på. Var det fint väder vände han den bak och fram för att skärma av solen.

Till slut fick han sin revansch på lotsarna på Väderöarna. Det var under en ny höststorm i augusti 1873, då Gabriel var 76 år gammal. Lotsarna hade inga tjänstebåtar, utan man fick ha sina egna båtar i tjänsten. På Hästvom hade man under åren skaffat sig allt större däckade båtar och hade bland annat den första båten med motor i skärgården. Under sagda storm vågade inte Väderölotsarna gå ut, men Gabriel uppehöll sig med sin större båt i närheten, när den franska briggen "Brunelle de Lannion" gick på, troligtvis vid Gråbenskär väster om Storön. Gabriel gick ut och lyckades rädda skepparen, René Leljère, som hade spolats upp på ett litet skär. Han satte upp kaptenen på Storön, och gick ut igen under motiveringen "att bärga fler liv", vilket han också lyckades med. Han räddade ytterligare fem personer och de sex fransmännen fick följa med till Hästvom. Kaptenen dog i Gabriels säng några dagar senare.

När begravningen skulle ske höll den karismatiska prosten Holmqvist i Kville på att vägra begrava den katolske skepparen. Holmqvist var känd som papisthatare. Han övertalades dock till en begravning, men graven fick vara utanför kyrkogården och alltså ej i vigd jord, tillsammans med självmördare. Vad värre var fick inte hans besättning delta i begravningen, en omständighet som påpekades av en anonym sjökaptan i Strömstads Tidning någon vecka därpå. Fransmännen blev kvar på Hästvom hela vintern. Man kan tänka sig hur komplicerat det måste ha varit med fem fransmän, som bara kunde franska, inhysta i hushållet i ett halvår. De fick bo i det norra vardagsrummet och bidrog så gott det gick till sin försörjning. De visade bl.a. de klenrogna öborna hur man kunde äta ålgräs, eller tare som det kallas på bohuslänska. När våren kom fick de en hyra söderut och när de väl var borta hörde de aldrig ifrån sig igen. Mamma hittade några år senare en liten madonnabild, sådan som brukar hänga på ett radband. Troligtvis var det någon av fransmännen som tappat den. I mitten av 1800-talet hade staten placerat en tullstation på Hästvom. Ön hade ett strategiskt läge i närheten av inseglingsrännan till Fjällbacka och invid krogen på Florö, där hundratals skutor lade till för att slå ihjäl tiden och festa till. På Hästvom hölls ofta auktioner på laster som bärgats eller av andra skäl måste säljas. En gång hade en skuta lastad med sill gått på grund vid Vad-

buskåret norr om Hästvom. Man besiktigade varje tunna innan de såldes. En länsman, som hette Olle, med uniform var särskilt förnäm. Man tillkallade en ”böcker” som var en expert på tunnor, för att kolla lasten. Han öppnade tunnorna med en deksel (ett sorts verktyg). Saltlaken måste också kontrolleras. Ett säkert trick för att veta om laken var tillräckligt stark, var att slå i en tretums-spik i en potatis, och när potatisen flöt var det rätt saltblandning. Förste chefen på stationen var jaktlöjtnant Wall från Strömstad, det var hos honom som min mormor Augusta var barnflicka. Genom den stora sjöfarten blomstrade krogen på Florö. Krögerskan Mor Abela handlade med brännvin och tjänade enorma summor. De yngre tullare som hyrde in sig hos tullchefen blev därmed sällan uttråkade. Enligt legenden såg nya, särskilt unga tullare ett spöke första natten de var där, en ung kvinna i vitt. Brännvin fanns hur mycket som helst på Florö. En yngre tullare uppfostrade sin hund till att simma över till Florö och fylla på en butelj och simma tillbaka.

Mor Abelas efterträdare var sonen Karl August Johansson, sjökapt. Han var illa omtyckt av alla. Särskilt hård var han mot tjänstefolket, som dansade på bordet när herrskapet var bortrest. Familjen fick aldrig insyn i vad han höll på med. En höst sade han till sin fru att han skulle segla till Göteborg fjorton dagar, men kom inte hem. Alla var glada att han var väck. Dock på våren kom han hem, hade varit på Korsika över vintern. Två av hans söner drunknade vid Barlind. När man draggade upp dem, höll de fast i varandra. Det sades att han spökade där, fiskare hade sett honom. Det bodde många fattiga på öarna runt Florö, som försökte göra sig en hacka på sjöfarten. En änka Bernhardina, köpte ett par säckar mjöl och bakade en gång en hel kammare full med bröd. Men så blev det omslag i vädret och alla båtar försvann. Bernhardina och hennes väninna satt på golvet och grät, eftersom de inte längre skulle ha någon avsättning för allt sitt bröd. Däremot var de skyldiga för mjölsäckarna. Men de hade tur. En vecka senare kom skutorna tillbaka och köpte upp allt brödet. Kvinnorna dansade av glädje med varandra.

August Sandmark

Gabriels äldste son hette August. Han föddes ett par år efter bosättningen på Hästvom, år 1833. August var en av de mest anonyma av gubbarna på ön. Medan Gabriel var en stark personlighet som tog stor plats, trots att han var ganska liten i växten, var August tydligen en fridsam och lugn person, som också var djupt religiös. Han var en av dem som brukade kallas för ”de bibelsprängda Hästvomarna”. 1858 gifte han sig med Justina Andréasson från Kalvö. För att få plats på Hästvom byggde man till huset med en vinkel i nord-sydlig riktning. På så sätt delade man huset med Gabriel och mor Sara. I taknocken på norra vinden står utskuret i träet 28 augusti 1858. Då firades sannolikt taklagsfesten. Tillbyggnaden brukar vi kalla för ”nybygget”.

En sommar var det väldigt fint väder. Det hade varit bleke länge, och vattenet var väldigt klart. Man hade botten syn ända ned till tolv famnar. Gabriel och August låg ute vid Skälegrund och letade efter nya grund och hummerstenar med en glasbalj (vattenkikare, gjord av en avsågad liten tunna, med glasbotten). Rätt som det var fick de se några kistor som låg i en större klyfta. De

”Kura skymning” en sommarkväll på Hästvom.